

Hrafnseyri, 17. júní 2023

Vigdís Jakobsdóttir

Komið þið öll sömul margblessuð og sæl og gleðilega þjóðhátíð!

Þegar við lítum í kringum okkur og á þetta magnaða landslag sem umlykur okkur hér á Hrafnseyri við Arnarfjörð er ekki erfitt að skilja að einmitt þetta umhverfi hafi alið af sér mann sem þorði að hugsa stórt og sækja fram.

Fyrr í dag lögðu nýstúdentar, venju samkvæmt, blómsveig á leiði Jóns Sigurðssonar og Ingibjargar Einarsdóttur konu hans í Hólavallakirkjugarði. Þannig minnst og þakkar þjóðin Jóni forseta ár hvert fyrir framlag hans til sjálfstæðisbaráttunnar.

Á Hrafnseyri fögnum við hins vegar upphafinu. Það var hér sem Jón litli fæddist og hljóp um holtin á öndverðri 19. öld - og tengdist landinu þeim böndum sem rofnuðu aldrei, jafnvel þó hann hafi búið nánast öll sín fullorðinsár í Danmörku og stýrt sjálfstæðisbaráttunni þaðan. En fyrir nákvæmlega 200 árum var hann hér á Hrafnseyri og við getum ímyndað okkur að Þórdís móðir hans hafi séð til þess að það hafi verið bakaðar pönnukökur í tilefni af tólf ára afmælinu. Kannski voru þær bornar fram utandyra ef veðrið var jafn skaplegt og það er í dag.

BREYTT SAMFÉLAG

Í nær 105 ár höfum við nú verið fullvalda ríki þökk sé Jóni og öðru góðu baráttufólki og í dag fögnum við 79 ára afmæli lýðveldisins.

Margt hefur gerst á þessum tíma í samfélagi okkar. Torfkofarnir heyra sögunni til, tækniframfarir hafa verið gífurlegar og hér hafa verið byggðir upp sterkir innviðir, þar á meðal sterk mennta- og heilbrigðiskerfi. Við búum sem betur fer við meira jafnrétti kynjanna en áður - nokkuð sem var ekki einu sinni á dagskrá í tíð Jóns og samtíðamanna. Réttindi hinsegin fólks og annarra minnihlutahópa hafa líka batnað, þó enn sé vissulega víða pottur brotinn í þeim efnum.

Breytingar hafa líka orðið á samsetningu þjóðarinnar. Í dag lætur nærri að einn af hverjum fimm íbúum Íslands sé af erlendum uppruna – þ.e. er annað hvort fæddur erlendis eða á foreldri eða foreldra sem fædd eru erlendis. 18% þjóðarinnar. Þetta er há prósentutala – hærri en í mörgum nágrannaríkjum okkar (og hærri en verðbólguölurnar þessa dagana meira að segja!).

Þessi nýi veruleiki ber með sér nýjar áskoranir en líka ótal spennandi tækifæri sem við hefðum ekki getað látið okkur dreyma um á síðustu öld og hvað þá á þeirri níttjándu. Þjóðin býr yfir meira menningarauðmagni en nokkru sinni fyrr leyfi ég mér að segja.

TUNGUMÁL ER RÆTUR

Ekkert tré er án róta. Og ekkert mannlegt samfélag er án tungumáls.

Segja má að tungumál séu nokkurs konar rótarkerfi samfélaga sem teygja sig aftur í tímann. Munn fram af munni, kynslóð fram af kynslóð bera þau næringu til okkar í formi reynslu, þekkingar og menningar. Tungumálið okkar, íslenskan, er ekki bara verkfæri til daglegra samskipta heldur líka dýrmætur þekkingarbrunnur í sjálfu sér. Hún geymir hugmyndir, líf og sögur formæðra okkar og forfeðra löngu eftir að nöfn þeirra eru fallin í gleyskunnar dá.

Rætur bera ekki bara næringu heldur veita trénu líka stuðning. Þær þurfa sífellt að endurnýja sig og vaxa til að halda í við stærð trésins, rétt eins og tungumál þurfa að þróast og leita í nýjar áttir til þess að skapa rótfestu fyrir samfélögin sem þau halda uppi.

Í yfir þúsund ár hefur íslenskan velkst um höfin með víkingum og sjómönnum við Íslandsstrendur. Hún hefur valhoppað með börnum að leik kynslóð fram af kynslóð, hún mætti dönskum kaupmönnum og bandarískum her, hún hefur slípast til í meðförum skálda og hún hefur staðið með okkur í stormi og hríð í baráttunni við hörð náttúruöflin. Íslenskan þekkir okkur og við þekkjum hana.

Landfræðilega einöngruð dafnaði íslenskan um aldir eins og hægvoxin birkihrísla á vestfirskri klettasyllu og tók litlum breytingum í tímans rás. En nú er öldin önnur. Árið 2023 er íslenskan í daglegum og hressilegum félagsskap annarra tungumála og menningarstrauma. Og yfir og

allt um kring er enskan. Við mætum henni daglega á netinu og á ljósvakamiðlum, í tónlistinni sem við hlustum á og í hvers kyns afþreyingu. Kennsluefni háskóla og jafnvel hluti kennsluefnis framhaldsskóla er á ensku og það heyrir ekki til tíðinda lengur að vera afgreiddur á ensku á kaffihúsum allt í kringum landið.

Birkihríslan er hins vegar rótföst á klettasyllunni sinni og íslenskan lifir enn góðu lífi. Þó eru teikn á lofti.

Veldisvöxtur breytinga á öllum sviðum samfélagsins er slíkur að við höldum vart í við þær. Við erum á sannkallaðri rússíbanareið. Tölvutæknin og nú síðast gervigreindin eru að umbylta því hvernig við vinnum, eigum samskipti og jafnvel hvernig við hugsum. Spurningin er hvort íslenskunni takist að halda í við þessa þróun samhliða öðrum samfélagsbreytingum.

Ég fagna því að nú hafi stjórnvöld tekið skref til þess að halda í við gervigreindina með sérstöku átaki varðandi það að kenna henni íslensku. Ég er sannfærð um að það skiptir máli, þó mögulega dugi það jafnvel ekki til.

Kona sem ég ræddi við um daginn gengur reyndar svo langt að halda því fram að íslenskan sem slík sé að líða undir lok – að eftir bara áratug eða svo verðum við komin á svipaðan stað með íslenskuna og geilískan er á Írlandi. Svona tungumál sem ömmur og afar tala. Tungumál sem við notum til spari og gleymum svo smátt og smátt. Tungumál sem hættir að þróast í takt við tímann og verður að einhvers konar safngrip. Er kannski ekkert sem við getum gert til þess að spyrna við fótum? Ég vil ekki trúá því. Því ef við missum íslenskuna verður rof. *Tengslarof* milli lands og þjóðar. Rof á sambandi okkar við fortíðina og ekki síður við íslenska náttúru, sem við megum alls ekki við - og allra síst nú á tímum loftslagsvárs.

Hversu sjálfstæð er líka sú þjóð sem hefur misst tenginguna við tungumálið sem hefur slípast í takt við hana í gegnum aldir og í samtali við landið?

EKKI ANNAÐ HVORT EÐA

Nú er veruleg hættu á því að ég sé farin að hljóma eins og afturhaldssöm þjóðremba. Ég vil taka það skýrt fram að þó mér sé annt um tungumálið fagna ég líka einlæglega þeim

fjölbreytileika sem fylgir auknum fjölda innflytjenda. Það kann að hljóma þversagnakennt en ég held að þetta geti allt farið vel saman og raunar stutt hvað við annað.

Framtíðin þarf nefnilega ekki að verða annað hvort eða. Við sem búum hér þurfum ekki öll að hafa íslensku að móðurmáli. Öll börn eiga að fá að eiga sitt móðurmál – sína rótfestu. Börn eiga skilið að fá að njóta þess arfs sem forfeður og formæður þeirra skildu eftir sig í gegnum tungumálið, hvert sem móðurmál þeirra er. Það gefur þeim tenginguna við sitt menningarlega rötarkerfi, gefur þeim stoð til að standa á þegar þau takast á við að læra önnur tungumál – til dæmis íslensku.

Öll vistkerfi þurfa á ákveðnum fjölbreytileika að halda til þess að dafna. Hvað ef við leyfum einfaldlega rötarkerfunum okkar að tengjast og kræklast saman án þess að kæfa hvert annað? Getur ekki verið að þetta sé einmitt það sem við þurfum á að halda til að mæta stóru áskorunum samtímans?

Skiptumst á menningu. Syngjum pólsk lög, dönsum úkraínska dansa, borðum Arepa frá Venzuela og fáum okkur svo harðfisk á eftir. En bjóðum íslenskunni endilega með í þetta party. Gefum henni nægt rými til þess að þróast í takt við tímann og breytt samfélag. Kennum hana sem flestum, leikum okkur með hana og tökumst á við hana. Fórnnum henni ekki umhugsunarlaust á altari þægilegheita eða minnimáttarkenndar gagnvart yfirburðum enskunnar á alþjóðavettvangi. Það væru stór mistök sem ekki yrðu aftur tekin.

Að tala íslensku á að vera gaman og aldrei hefur verið mikilvægara en nú að styðja vel við framleiðslu á íslensku menningar- og afþreyingarefni. Börn og ungmenni þurfa líka að fá næg tækifæri til þess að takast á við tungumálið í samtali, leik og í skrifum. Máltaka gerist ekki með augun á símaskjá. Hún gerist í samskiptum. Meira að segja gervigreindin sem allt á að leysa getur seint tekið við uppeldishlutverkinu þegar kemur að máltöku.

Það er töff að kunna orð eins og hraglandi og hundslappadrífa. Það er gaman að geta skellt inn góðum málshætti eða orðatiltæki þegar það á við: *Árinni kennir illur ræðari, margur heldur mig sig...* En slíkt lærum við ekki nema fyrir okkur sé haft. Og það gildir bæði um börn af íslenskum uppruna sem önnur.

Allt er á hreyfingu og í stöðugri umbreytingu. Lífið sjálft er ein allsherjar yndisleg óreiða sem við náum aldrei almennilegum tökum á. En með því að mæta hverju öðru í gegnum tungumálið, í gegnum leik, ég tala nú ekki um í gegnum listir og menningu, getum við fengið einhverskonar yfirsýn sem samfélag og jafnvel náð einhverju fálmkenndu taki á þessu öllu saman. Frumforsendan er að geta talað saman og hafa verkfærin til þess að fara á djúpið – ekki bara grípa í yfirborðskennd hugtök á tungumáli sem er okkur framandi og við náum engri rótfestu í.

En enskuna skulum við þó endilega halda áfram að nota þegar það á við því hún er gagnlegt verkfæri í alþjóðasamskiptum – já, og jafnvel á íslenskum kaffihúsum.

AÐ LOKUM

Hér búum við – á þessari gjöfulu töfraeyju fyrir miðju Norður-Atlantshafi. Hér deilum við örlögum okkar og rekum saman samfélag, oftast í leiðindaveðri og sudda með verðbólgu drauginn danglandi í okkur í tíma og ótíma. En almennt höfum við það gott. Við erum frjálst og óháð ríki sem stendur í lappirnar gagnvart miklu stærri ríkjum og menningarheimum og er samkeppnishæft á svo margan hátt. Ég held að Jón Sigurðsson væri bara nokkuð sáttur ef hann sæi okkur núna.

Margt af því fólki sem flytur til landsins kemur til að sækja í þessa orku. Annað kemur í angist á flóttu undan stríði eða ógnarstjórn í heimalandi sínu. Við skulum taka á móti þeim öllum eins og við myndum vilja láta taka á móti okkur í nýju landi í sömu aðstæðum. Gott samfélag byggist upp á gagnkvæmri virðingu fyrir rötum og menningu allra.

GEFÐU MÉR, JÖRÐ

Eins og sannri hátíðarræðu sæmir endar þessi á ljóði.

Í gömlu Skólaljóðunum sem kennd var í áratugi í íslenskum skólum voru birt ljóð eftir fjörutíu og þrjá einstaklinga. Fjörutíu karla og þrjár konur.

Ein þessara þriggja kvenna var Unnur Benediktsdóttir Bjarklind sem betur var þekkt undir listamanns nafninu Hulda. Hún var fædd árið 1881, tveimur árum eftir að Jón Sigurðsson lést. Eins og hvert mannsbarn hér á landi á þessum tíma hefur hún sennilega alist upp við frægðarsögur og frásagnir af þessum manni sem sagður var sómi vor, sverð og skjöldur.

Þegar lýðveldið var loks stofnað árið 1944 var Hulda orðin 63 ára og tók þátt í samkeppni um hátíðarljóð af því tilefni. Tvö ljóð voru verðlaunuð og var annað hennar. Ljóðið og lagið sem samið var við það þekkjum við flest, enda er það enn flutt á 17. júní og fleiri góð tækifæri: *Hver á sér fegra föðurland.*

Ég ætla hins vegar ekki að lesa það ljóð hér í lokin, heldur langar mig að fá að fara með *hitt* ljóðið eftir Huldu sem birtist í Skólaljóðunum og ber titilinn *Gefðu mér, jörð*. Í ljóðinu ákallar skáldkonan jörðina og biður hana um að gefa sér allt það besta sem hún hefur að bjóða sem mótvægi við grimmd mannanna. Hulda vissi sem var, að náttúran hefur svörin.

Gefðu mér, jörð

Gefðu mér jörð, einn grænan hvamm
glitrandi af döggi og sól
að lauga hug minn af hrolli þeim,
sem heiftúð mannanna ól.

Gefðu mér lind og lítinn fugl,
sem ljóðar um drottins frið,
á meðan sólin á morgni rís
við mjúklátan eflarnið.

Kyrrlátan dal, með reyr og runn,
rætur og mold og sand,
sólheita steina, - ber og barr,
-blessað, ósnortið land.

Þar vil ég gista geislum hjá,
gefa mig himni og sól,
gleyma, hve þessi góða jörð,
margt grimmt og fláráttól.

Gleðilega þjóðhátíð!